

Г.О. Пашкевич

ПАЛЕОЕТНОБОТАНІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ 2009 р.

The data obtained during the palaeobotanic research in 2009 of the materials from the excavations at sites of various archaeological cultures is presented.

У 2009 р. досліджувались відбитки рослинного походження на кераміці або в обмазці, а також обвуглені зернівки з різночасових пам'яток.

Обвуглений матеріал отримано Боспорською охоронно-археологічною експедицією Кримського філіалу Інституту сходознавства під керівництвом В.М. Зінька під час розкопок у 2008—2009 рр. поселення Тірітака. На розкопі 26 (кінець VI ст. до н. е.) серед чорної обвугленої маси знайдені зернівки та насіння зернових та бобових культурних рослин (матеріал зібрано у 2008 р.). Серед них переважають зернівки піввчистої пшениці однозернянки (188 зернівок) та вики ервілії (240 насінин). Втричі менше знайдено зернівок голозерної пшениці. Зернівки пшениці двозернянки, ячменю голозерного, проса та насіння гороху поодинокі. В цьому ж шарі були ще грудки зі щільно спеченого насіння льону культурного (*Linum usitatissimum*).

Знахідку скупчення в шарах кінця VI — початку V ст. до н. е., тобто раннього періоду грецької колонізації Північного Причорномор'я, де переважають зернівки піввчистої пшениці однозернянки, можна віднести до незвичної. Адже накопичена на цей час значна кількість палеоетноботанічних матеріалів свідчить, що на початку грецької колонізації головне місце серед вирощуваних рослин посідали голозерні, а не піввчасті, пшениці разом з ячменем піввчастим.

Проведена в 2009 р. промивка вмісту заповнень ям 127, 145, 146 та 147 з того ж розкопу 26 продемонструвала важливість присутності спеціаліста палеоботаніка під час проведення робіт. При промивці, крім зернівок

та насіння, вдалося зібрати значну кількість рослинних решток, а саме «вилочки», уламки соломин, міжвузля. Ці рештки є додатковим дуже цінним матеріалом при визначенні видової належності знайдених обвуглених зернівок, але зазвичай такі рештки не потрапляють у поле зору археологів, як і невеликі за розміром зернівки та насіння бур'янів. Промивка цього року виявила досить значну кількість таких решток різноманітного складу. Всі проби, отримані при промивці в 2009 р., дали перевагу зернівок голозерної пшениці та піввчастого ячменю з невеликою домішкою зернівок інших культурних рослин, тобто склад, звичний для пам'яток періоду грецької колонізації Північного Причорномор'я. Так само і в зразках, промитих під час роботи на городищі Німфей (керівник О.Ю. Соколова, експедиція Ермітажу) з шарів IV—II ст. до н. е., переважають зернівки голозерної пшениці та ячменю піввчастого. В зольнику з західного борту розкопу (III—II ст. до н. е.) знайдено значну кількість кісточок винограду.

Під час розкопок у 2008 р. святилища Кітей (II—III ст.) Нижньо-Новгородською експедицією під керівництвом Є.О. Молева зібрано 112 цілих обвуглених ягід винограду, 17 половинок, деяку кількість четвертинок та ще дрібніших часточок. Серед цієї суміші були також окремі кісточки. За морфологічними ознаками ягід та кісточок знайдений виноград можна віднести до культурного виду *Vitis vinifera*.

При розкопках Мірмекія у 2008 р. експедицією під керівництвом О.М. Бутягіна у шарах ями 15/2003 римського часу (друга половина I — перша половина II ст.) теж знайдені кісточки культурного винограду. Всі вони зруйновані, встановити їхню кількість за уламками неможливо. Очевидно, що це — рештки кісточок, які

лишаються після використання ягід винограду на давильному пресі (рис.) Ще два зразки вагою 1080 г з ями 6/2008 (пос. Пондіко, XIII—XIV ст.) повністю склалися з обвуглених зернівок ячменю плівчастого.

Середньовічні матеріали також надійшли з розкопок Чернігівською експедицією Окольного міста Чернігова. В заповненні горщика з будівлі XV ст., розкоп II, знаходилося 30 мл суміші з обвуглених насінин (горошин) та незначної кількості вуглинок і грудочок глини. Звільнені від домішок насінини склали 20 мл. Нараховано 357 насінин гороху *Pisum sativum*.

При розкопках у 2006 р. валу на дитинці Чернігова (Чернігово-Сіверська експедиція, керівник О.Є. Черненко) у споруді 28 XIII ст. серед залишків тканини та ниток знайдено насіння конопель та льону, а також дві половинки жолудя дуба звичайного *Quercus robur*; в ямі 5, XV—XVI ст. — зернівки жита. Зернівки цього злаку переважали також серед зерна, зібраного з окислу на великих металевих предметах.

Зернівки жита, пшениці голозерної, проса та насіння льону знайдено при розкопках шарів XIII ст. Спасо-Преображенського монастиря у Новгороді-Сіверському експедицією під керівництвом О.Є. Черненко.

З поселення черняхівської культури Войтенки 1 (розкопки Германо-Слов'янської експедиції Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна під керівництвом М.В. Любічева) для дослідження отримано два пакети. В одному з них знаходилися вуглинки, в другому — чорні грудки загальною вагою 47 г. Аналіз показав, що грудки утворені зі спечених у щільну масу зернівок проса звичайного *Panicum miliaceum*. Серед грудок були також зернівки проса у розсипчастому стані. Їхня вага становить 32 г. Більша частина зернівок без плівок. Грудки знайдені на стінках розбитого горщика.

На керамічних матеріалах та обмазці роменсько-давньоруського часу з розкопок 2007 р. у Полтаві (літописна Лтава) під керівництвом О.Б. Супруненка на просп. Першотравневий, 13 знайдено вісім відбитків зернівок культурних рослин та один відбиток зернівки бур'янової рослини стоколосу польового (кераміка була переглянута за зліпками з відбитків, зробленими С. Горбаненком). Ці дані не суперечать висновкам, отриманим дослідженнями в попередні роки, коли були виявлені відбитки зернівок ячменю плівчастого, жита, пшениці двозернянки та пшениці голозерної, проса і вівса.

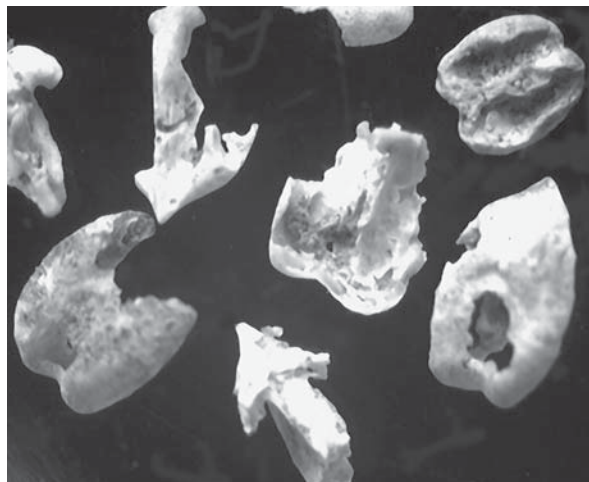

Рис. Кісточки винограду

Доповнюють наші відомості про склад вирощуваних рослин та особливо супроводжуючих їх бур'янів за часів роменської культури обвуглені матеріали, отримані під час розкопок поселення Литвиновичі X ст. Після промивки майже 20 кг землі з заповнення нижнього горизонту культурного шару I виявлено зернівки проса разом з поодинокими зернівками пшениці двозернянки, пшениці голозерної та жита. Можливо, що крім проса, в цьому шарі були ще зернівки інших культурних рослин, та, на жаль, стан їх збереженості (темна маса з невеликих уламків зернівок та соломин) не дозволяє визначити їхню видову належність.

Склад насіння бур'янів, знайдених у цій масі, типовий для засмічувачів посівів зернових культур. Переважає насіння представників родини Капустяних (або Хрестоцвіті). Ця родина включає багато бур'янових рослин — гірчиця польова, неслія, свербіга, гикавка, суріпиця, сухоребрик.

С. Горбаненко переглянув увесь керамічний комплекс селища салтівської культури Коробові Хутори з розкопок В.В. Колоди за 2003—2007 рр., що зберігається в фондах археологічної лабораторії Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Аналіз цих відбитків, проведений в Інституті археології НАНУ, показав, що отримані дані добре узгоджуються з раніше отриманими. Максимальна кількість відбитків належить зернівкам проса, на другому місці — відбитки зернівок жита, далі ячменю плівчастого і пшениці голозерної. Виявлено також відбиток колоска пшениці двозернянки, а ще — відбитки бур'янової рослини стоколосу.